

माध्यमिक तहको अनिवार्य विज्ञान विषयको शिक्षण क्रियाकलाप

शिक्षाशास्त्र संकाय, स्नाकोत्तर तह, द्वितीय वर्ष, पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन
(ED.CE. 598) विशिष्टिकरण विषयको आंशिक आवश्यकता
पूरा गर्नको लागि प्रस्तुत

शोध-पत्र

शोधकर्ता

ऋषि कुमार सिंह

परीक्षा क्रमाङ्क: १३०१९१/२०६७

त्रि.वि. क्रमाङ्क : ९-२-१५-१००६-२००१

श्री सुर्य नारायण सत्यनारायण मोरवैता यादव बहुमुखी क्याम्पस, सिरहा

२०७३

कृतज्ञताज्ञापन

यो शोधपत्र तयार गर्नका लागि स्वीकृत दिई मरो चाहना इच्छा पूरा गर्न प्रोत्साहन दिनु भएको श्रद्धेय गुरुहरुप्रति हृदयदेखि कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । प्रस्तुत शोधपत्र पुरा गर्न शुरुदेखि अन्तसम्म नियमित रूपले अध्ययनका क्रममा प्राप्त सैद्धान्तिक ज्ञानलाई आफ्नो अमूल्य समय खर्च गरेर व्यवहारिक रूप दिनका साथै मेरो अध्ययनमा आवश्यक मार्ग निर्देशन, सुपरिवेक्षण एवं सहयोग प्रदान गर्नुहुने गुरु जितेन्द्र कुमार यादव प्रति हृदयदेखि आभार व्यक्त गर्दछु । यस शोधकार्यका लागि स्वीकृति प्रदान गर्नुका साथै उपयुक्त सल्लाह र सुभावा प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख कृष्णकुमार यादव लाई स-हृदयदेखि कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अध्ययनको क्रममा आवश्यक सूचनाहरु उपलब्ध गराई दिने जिल्ला शिक्षा कार्यालय सिरहाका जि.शि.अ. अरविन्दलाल कर्ण, कल्याणपुर स्रोत केन्द्रका स्रोतव्यति श्री पतासी यादव प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । सम्बन्धित विद्यालयका प्रधानाध्यापक ज्यूहरु, शिक्षक शिक्षिकाहरु, विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरु, अभिभावक एवं विद्यार्थीहरु प्रति आभार प्रकट गर्दछु । साथै यस शोधपत्रलाई शुद्ध रूपमा टाईप गरी सहयोग गर्ने अजय फोटोकापी सेन्टर, सिरहाप्रति हृदय देखि नै हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

ऋषि कुमार सिंह

शोधार्थी

Data : 9 Apr 2017

शोधसार

नेपालको शिक्षा प्रतिवेदन २०४९ र उ.रा.शि.आ.को प्रतिवेदन २०५५ ले निर्दिष्ट गरे अनुसार माध्यमिक तहमा अनिवार्य विज्ञान विषयको पाठ्यक्रम भाग १ को रूपमा लागू गर्दै आइरहेको छ । माध्यमिक तहको अनिवार्य विषयहरूमा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अवस्था अध्ययनको उद्देश्य अन्तर्गत मा.वि. तहमा विज्ञान शिक्षण गर्ने शिक्षकको पृष्ठभूमि पहिचान गर्नु शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अवस्था पत्ता लगाउनु र शिक्षणप्रति शिक्षक र विद्यार्थीहरूको दृष्टिकोण पहिचान गर्नु रहेको थियो । यो अध्ययन सिरहा जिल्ला, अर्नमा क्षेत्रका ४ वटा मा.वि.लाई उद्देश्यात्मक नमूना छनोट विधिद्वारा सोही विद्यालयमा अध्यापनरत ४ शिक्षक, ४ जना प्र.अ.लाई अन्तर्वार्ता र ४८ जना विद्यार्थीहरूलाई समूह छलफल निर्देशिका तथा कक्षा शिक्षण अवलोकनबाट सूचना संकलन गरिएको थियो ।

अध्ययनको प्राप्तमा कक्षा कोठा व्यवस्थापन सामान्यतया सबै विद्यालयमा राम्रो पाइयो भने अनिवार्य विज्ञान विषय शिक्षकहरू बढी स्थानीयम मधेशी र दलित समुदायका पुरुष, धार्मिक आस्था हिन्दु धर्म, मातृभाषा मैथिली आवश्यक न्युनतम शैक्षिक योग्यता स्नातकतह उत्तिर्ण गरेका, तालिम प्राप्त, अध्यापन र अध्ययन गर्ने विषय एउटै पाइयो । शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सबै विषय शिक्षकले लिखित पाठयोजना निर्माण नगरिकन कक्षा शिक्षण गर्दा पूर्व पाठको स्मरण गराइ नयाँ पाठको सुरुवात गर्दै कहिले काँही मात्र शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग गरि सोही अनुरूप व्याख्यान छलफल, प्रश्नोत्तर विधिको प्रयोग गरी लिखित र मौखिक प्रश्नद्वारा मूल्यांकन गरी अन्त्यमा पाठको सारांश बताई आवश्यकता अनुसार गृहकार्य दिने र हेर्ने गरिएको पाइयो । सुधारात्मक शिक्षणको लागि लिखित रूपमा पाठयोजना निर्माण गरी, विषयवस्तु अनुसारका शैक्षिक सामग्रीद्वारा शिक्षण विधिको छनोट र प्रयोगद्वारा निरन्तर मूल्यांकन गरी तत्कालै पृष्ठपोषण दिनुपर्ने, यसका लागि प्रत्येक कक्षामा विद्यार्थी संख्या बढीमा २५ जना राखी विषयवस्तु अनुसारका शैक्षिक सामग्री सम्बन्धित निकायले व्यवस्था गर्नुपर्ने अधिकांश शिक्षक तथा विद्यार्थीको दृष्टिकोण पाइयो ।

सुधारात्मक शिक्षणको लागि शिक्षकलाई बेला बेलामा पुर्नताजकि तालिम दिनुपर्छ र तालिममा शिकेका कुरालाई शिक्षणमा लागु गरेको छ छैन अनुगमन गर्नुपर्ने साथै शिक्षण सिलसिलामा विद्यार्थीलाई उत्प्रेरित गर्ने । विषय वस्तुको प्रकृति अनुसार लिखित पाठयोजना

निर्माण गरी सकेसम्म आवश्यक शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग गरी शिक्षण गर्नुपर्दछ । विषयवस्तु अनुसार विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधिको प्रयोग गर्दै निरन्तर मूल्यांकनका साधनद्वारा मूल्यांकन साथै तत्काल पृष्ठपोषण शिक्षकले दिनुपर्दछ । यसरी प्रभावकारी शिक्षणका लागि सम्बन्धित निकायले विद्यालयमा आवश्यक पर्ने शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था गरी शिक्षकलाई शिक्षण सम्बन्धी तालिम दिई समय-समयमा कक्षा अवलोकन गर्नुपर्ने सुझावहरू दिएको छ ।

विषय सूची

सिफारिस पत्र	पेज नं. i
स्वीकृति पत्र	ii
कृतज्ञता ज्ञापन	iii
शोधसार	iv-v
विषय सूची	vi-vii

अध्याय : एक

परिचय

१-१०

१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याकथन	४
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	६
१.४ अनुसन्धानत्मक प्रश्न	६
१.५ अध्ययनको औचित्य	८
१.६ अध्ययनको सिमा	९
१.७ नमूना रूपमा छानिएका विद्यालयहरू	९

अध्याय: दुई

पूर्व साहित्यको समीक्षा

११-१८

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	१३
२.२ नेपालको माध्यमिक तहको विज्ञान शिक्षण क्रियाकलापको वर्तमान अवस्था	१५
२.३ अवधारणात्मक ढाँचा	१८

अध्याय : तीन

अध्ययन विधि

१९-२५

३.१ अनुसन्धान ढाँचा	१९
३.२ जनसंख्या नमूना छनौट	१९
३.२.१ क्षेत्र छनौट	२१
३.२.२ विद्यालय छनौट	२१
३.२.३ शिक्षक छनौट	२२

३.२.४	विद्यार्थी छनौट	२२
३.३	साधनको निर्माण	२२
३.३.१	अन्तर्वार्ता निर्देशिका	२३
३.३.२	लक्षित समूह छलफल	२३
३.३.३	कक्षा अवलोकन फारम	२४
३.४	विश्लेषण प्रक्रिया	२५
३.५	साधनको वैधता निर्धारण	२५
३.६	तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया	२५
३.७	नैतिकताको मापदण्डहरू	२५

अध्याय : चार

तथ्याङ्क प्रस्तुति करण, विश्लेषण र व्याख्या २६-४०

४.१	अध्ययन क्षेत्र	२६
४.२	शिक्षकको पृष्ठभूमि पहिचान	२६
४.३	प्रस्तुतिकरण	२८
४.३.१	कक्षाकोठा व्यवस्थापन	२९
४.३.२	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अवस्था	३१
४.४	शिक्षण सिकाइप्रति प्रधानाध्यापकको प्रतिक्रिया	३५
४.४.१	विज्ञान विषयको शिक्षण सिकाइ प्रति शिक्षक र विद्यार्थीको दृष्टिकोण	३८
४.५	विश्लेषण	३९

अध्याय : पाँच

प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरू ४१-४८

५.१	प्राप्ति	४१
५.२	निष्कर्ष	४५
५.३	सुझावहरू	४६

सन्दर्भ सूची

अनुसूची